

In zijn werk als literair criticus leek hij deze complexiteit in de relatie van geloof en cultuur uit de weg te gaan. In *De Tijd* liet hij voor de eigen achterban veelal de morele zijde van de letterkunde zwaarder wegen en in de literaire bladen vroeg hij onder vakbroeders meer aandacht voor de esthetische kant van de schone letteren. Maar in elke kritiek brak toch de vraag naar het beginsel van de auteur door en heerste de katholiciteit — in literaire sferen vertaald als menselijkheid — in de beoordeling over de schoonheid. In het licht van zijn geknakte hoop dringt zich ook hier de vraag op naar de bereikbaarheid van zijn ideaal, zeker als hij het geloof typeert als ‘bovenzinnelijk heimwee’ (107) of, zoals in zijn gedicht ‘Herkenningsteken’, als ‘verborgen pijn’ (11).

Polman en Sanders suggereren in hun bijdrage een veralgemenisering van Van Duinkerens problematiek door er op te wijzen dat het accent in de letterkunde van de jaren dertig op levensbeschouwing lag. Van Duinkerken floreerde in dit klimaat en noemde iedere auteur die hij waardeerde en die genoemd heimwee in zijn werk aan de dag legde katholiek, zonder uit te leggen wat dat precies was. Sanders beschrijft in een andere bijdrage hoe Van Duinkerken in zijn bloemlezing tot ergernis van menig Van de Woestijne en Hoornik binnen een ‘alles overspannend katholiciteitsbegrip’ (141, Ter Braak) wist te vangen. Katholiek, schrijft Van Leeuwen, was kennelijk iedereen ‘die niet uitdrukkelijk tot het protestantse kamp behoorde’ (154). Hier treedt de verhulling van de eigen wanhoop als keerzijde van de annexatiedrift misschien het duidelijkst aan het licht. De protestantse letterkundigen waren bescheidener in het interbellum. Misschien ook wel realistischer; in elk geval bestaat er nog een protestantse literaire infrastructuur, terwijl het katholieke culturele gebouw van Van Duinkerken & Co in de jaren vijftig en zestig is ingestort. De in deze bundel getoonde complexiteit in Van Duinkerens cultuurstreven prikkelt tot verdere studie, niet zozeer van het verval, als wel van de motieven, verborgen spanningen en infrastructuur van dit cultureel katholicisme, waarvoor Van Duinkerken en anderen zich in het interbellum zo breed maakten.

George Harinck

I. Kuypers, *In de schaduw van de Grote Oorlog. De Nederlandse arbeidersbeweging en de overheid, 1914-1920* (Dissertatie (bewerkt) Utrecht 1996, IISG Studies + essays XXXIII; Amsterdam: Aksant, 2002, 304 blz., ISBN 90 5260 034 1).

Dit boek is een verkorte en herziene versie van een veel uitgebreider proefschrift dat in 1996 aan de Universiteit Utrecht verdedigd is. Naar de zeer uitgebreide literatuurlijst te oordelen zijn latere publicaties niet meer verwerkt. Zo draagt dit boek bij tot de groeiende aandacht voor de Eerste Wereldoorlog zonder in discussie te treden met de nu bestaande literatuur. Kuypers plaatst zijn betoog in twee langetermijnontwikkelingen, die aan het eind van de negentiende eeuw begonnen: de opkomst van de verzorgingsstaat en de verzuiling. Beide werden in zijn visie veroorzaakt door de socialistische beweging en de uitbreiding van het kiesrecht, twee factoren die in de Eerste Wereldoorlog nog volop aanwezig zijn. Het betoog wordt zo tamelijk ingewikkeld, want het gaat Kuypers uiteindelijk om de interactie tussen de overheid en de politieke partijen enerzijds en de vakbeweging anderzijds. Tussen politieke partijen en vakbeweging bestaan dwarsverbanden, tussen vakbeweging en overheid ontstaan tijdens de oorlog dwarsverbanden. Hij wil aantonen dat de overheid tijdens de oorlog de vakbeweging met succes in het bestaande bestel inlijfde en tevens het definitieve fundament legde voor de latere verzorgingsstaat. Zoals in het prachtige programma ‘Herenleed’ bij tijd en wijle Johnny van Doorn door het beeld scheerde, zo duiken in dit verhaal soms de werkgevers op.

Na een korte schets van wat voorafging, behandelt Kuypers de oorlogscrisis: voor hem de paniek die in augustus 1914 in Nederland uitbrak. Hij laat zien hoe vooral bij de moderne arbeidersbeweging alle krachten werden opgetrommeld om de organisaties intact te houden. De regering stak de handen uit de mouwen om een sociale ramp te voorkomen. De noodmaatregel-Treub regelde werkloosheidsuitkeringen. Via een stelsel van maximum-prijzen moest de levensmiddelenvoorziening betaalbaar blijven. Het Koninklijk Nationaal Steunfonds werd opgericht om de directe staatsinmenging te beperken en toch degenen die door de oorlog getroffen waren, niet over te geven aan arbesturen en filantropie.

De noodmaatregel-Treub werd van groot belang voor de vakbeweging. Hij volgde het Gentse systeem dat enkele gemeenten reeds hanteerden: een overheidstoelage op de uitkeringen van werkloosheidsfondsen. Veel van deze fondsen gingen uit van vakbonden als onderlinge sociale hulp, maar ook als lokkertje voor nieuwe leden. Kuypers laat zien dat de vakbonden door de maatregel aan de overheid gebonden werden en rekening moesten gaan houden met eisen die zij stelde. Centralisatie en concentratie in de vakbeweging waren het gevolg. Lokale vakverenigingen moesten zich aansluiten bij landelijke verbanden en hun werkloosheidskassen landelijk bundelen. Beroepsvakbonden moesten zich meer en meer bedrijfstaksgewijs verenigen: van timmerlieden- of metselaarsbonden naar een bond voor bouwvakkers. Door de betere werkloosheidsuitkeringen werden de bonden echter tevens aantrekkelijk voor ongeorganiseerde arbeiders: een scherpe concurrentie ontstond tussen de bonden. Hier ligt een band met de verzuiling, maar die wordt door de auteur niet gelegd.

Ook de organisatie van de levensmiddelenvoorziening had gevolgen voor de arbeidersbeweging. Aanvankelijk werden arbeidersorganisaties buiten de meeste instanties gehouden die zich met dit onderwerp bezighielden. Naarmate de voedselvoorziening in grotere problemen kwam, kregen ze echter ook een deel van de verantwoordelijkheid te dragen. Het bekendste geval is wel dat van de Amsterdamse wethouder Wibaut, die het moeilijke jaar 1917 bepaald niet zonder kleerscheuren doorkwam. Doordat de overheid lange tijd vasthield aan het ideaal dat de samenleving zelf problemen oploste en daarom handelaars en werkgevers veel vrijheid liet, werd de voedselvoorziening steeds schrijnender. Dat leidde tot protest, door Kuypers uitvoerig in kaart gebracht aan de hand van voedselonlusten en stakingen. Ook de moderne arbeidersbeweging werd doelwit van dat protest. Niet alleen was zij mede verantwoordelijk voor de situatie, ook matigde ze zich uit loyaliteit met overheidsinstanties en angst de invoering van algemeen kiesrecht (voor mannen) te verliezen.

Radicaal-linkse groepen, verenigd rond de syndicalistische vakfederatie NAS en de radicale sociaal-democraten in de SDP, maakten van de onvrede goed gebruik en verhoogden de onzekerheid van SDAP en NVV jegens hun radicale concurrenten. Kuypers laat uitvoerig zien dat het zwabberend gedrag van de sociaal-democraten in de 'mislukte' revolutie van november 1918 niet uit de lucht kwam vallen. Troelstra werd niet zozeer gedreven door een revolutionair gemoed als wel door verkeerde calculatie. Leidende sociaal-democraten, als J. W. Matthijsen, waren vanaf 1917 zelfs niet te beroerd hun linkse concurrenten bij politie en inlichtingendienst bekend te maken. Dat wisten we nog niet uit de overigens afdoende studie van H. J. Scheffer.

Kuypers heeft een helder gestructureerd boek geschreven. Hij heeft zich vaak op primaire bronnen moeten baseren en daarin zo uitvoerig onderzoek gedaan, dat allerlei secundaire literatuur de noten niet gehaald heeft. Het boek is vermoedelijk in de avonduren in deze definitieve vorm gegoten. Daaraan schrijf ik de vele grammaticale en typefoutjes toe, maar tabel 5.3 is volkomen onbegrijpelijk. Voor de technische verantwoording van veel tabellen moeten we trouwens naar het proefschrift in de Utrechtse bibliotheek grijpen. Het is tenslotte te hopen dat iemand nog eens het gedrag van de werkgevers beter in kaart brengt. Als het al

terecht is, dat in de Eerste Wereldoorlog het fundament werd gelegd voor de latere verzorgingsstaat, dan kan die stelling toch niet goed verdedigd worden zonder acht te slaan op de manier waarop de werkgevers zich toen voorbereidden op een nieuwe tijd.

Bert Altena

K. Kooman, *Een koningin met mannenbenen. Fanny Blankers-Koen, atlete van de eeuw* (Amsterdam-Antwerpen: Veen, 2003, 240 blz., €16,50, ISBN 90 204 0820 8).

Wie was Fanny Blankers-Koen? Velen zullen haar naam kennen. Fanny Blankers-Koen was de belangrijkste Nederlandse sportvrouw van de vorige eeuw en in die hoedanigheid tevens een boegbeeld van het feminisme. Zij had een voortrekkersrol voor vrouwen en bezat een unieke positie. Ze leverde, zonder zich dit daadwerkelijk te realiseren, een belangrijke bijdrage aan de emancipatie van de West-Europese vrouw. Fanny Blankers-Koen was een voorloper van de hedendaagse sportvrouw, die de moederrol combineert met sport op zowel hoog als laag niveau. In 1948 werd zij viervoudig Olympisch kampioen op de Olympische spelen in Londen en kreeg internationaal de eretitel 'de atlete van de eeuw.' Op het hoogtepunt van haar roem was zij pas dertig jaar oud.

Dit boek is afkomstig uit de reeks van L. J. Veen sportbiografieën. De auteur Kees Kooman is van huis uit sportverslaggever en blijkt in hoge mate gegrepen te zijn door het leven van Fanny Blankers-Koen. Sinds de Olympische Spelen van Moskou (1980) volgt hij de topsport van binnenuit. Hij werkte ondermeer voor *Het Vrije Volk* en *Sport International*.

Fanny Blankers-Koen (1918-2004) werd in de zomer van 1943 wereldrecordhoudster bij hoog- en verspringen. Deze unieke prestatie kreeg vanwege de Tweede Wereldoorlog echter nauwelijks enige aandacht. Dit veranderde in 1948, toen zij definitief haar naam vestigde en de bijnaam 'de vliegende huisvrouw' kreeg — een woordspeling op de 'Flying Dutchman'. Tijdens haar lange carrière werd Fanny Blankers-Koen uiteindelijk 58 keer kampioen en zij verbeterde 12 wereldrecords. Na het veroveren van viermaal goud in 1948 ontving ze huldeblijken die tot die tijd slechts mannen ten deel waren gevallen. Vervolgens droeg zij in 1949 en 1950 in de Verenigde Staten en Australië de boodschap uit dat een vrouw die zichzelf in de sport serieus neemt, veel succes kan hebben. Hierbij werd zij ondersteund door haar man en trainer Jan Blankers. Fanny beschikte over een perfecte coördinatie en had zeer gespierde benen, die vaak 'mannenbenen' werden genoemd.

Het boek opent met een citaat van de kerkvader Augustinus (354-430), 'Wat is vergeten anders dan het ontbreken van een herinnering?' Helaas gooide Fanny Blankers-Koen het merendeel van haar tastbare persoonlijke herinneringen weg, ze bewaarde bijna niets. Het is de auteur toch gelukt, aan de hand van persoonlijke getuigenissen een pakkende biografie te schrijven. Dit in tegenstelling tot het liefhebbende boekje *Fanny* van haar man en trainer Jan Blankers en Aad van Leeuwen, dat geen echte biografie is met een objectieve weergave van haar prestaties, maar een uiting van kritiekloze bewondering. Het werk van Kooman is daarom de eerste echte biografie van Fanny Blankers-Koen geworden en biedt een levendig en spannend relaas over deze belangrijke sportvrouw uit de twintigste eeuw.

Ook de nare en minder leuke kanten uit haar leven komen uitgebreid aan de orde. Het hoofdstuk over Foekje Dillema springt er daarbij uit. In dit hoofdstuk behandelt de auteur de rivaliteit tussen de beide zeer getalenteerde atleten en beschrijft hij hoe Fanny Blankers-Koen gebruik maakte (of was het misbruik?) van een seksetest om Foekje Dillema uit te schakelen. Door een test waarbij de mannelijkheid van Dillema werd bewezen, verdween deze rivaal definitief van